

**ПЕДАГОГИЧЕСКИ
ФУНДАЦИЯ**

МЕТОДИКА НА ОБУЧЕНИЕТО

СЪВРЕМЕННАТА ЕЗИКОВА СИТУАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ И ЕТИКЕТНОТО ПОВЕДЕНИЕ И ВЕЖЛИВАТА РЕЧ НА МАЛКИТЕ УЧЕНИЦИ (МЕТОДИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА ПРОБЛЕМА)

Мариана Мандева, Стефан Ангелов

I. Увод

Мисията на училището се преустройва в съответствие с предизвикателствата на новата социална реалност и на променящите се ценностни ориентации.

В съгласие с това от обект на императивно въздействие децата се превръщат в субект на педагогическо взаимодействие. Те партнират на учителя в условията на училищното обучение. Ученето им протича в интерактивна образователна среда, която максимално съдейства както за когнитивното им развитие, така – и за формирането на техния нравствен, естетически, социален потенциал.

Променя се и позицията на учителя. От “диагностик” и “съдник” (проф. Ем. Василева) той прераства в “доверено лице” (проф. Ем. Василева), което не само компетентно организира и деликатно ръководи самостоятелния, творчески интелектуален труд на своите ученици, но и “преподала” взаимоотношения.

Гърсеният ефект е да се формират социално пълноценни личности, подготвени да отговорят адекватно на динамично променящите се житейски предизвикателства.

На фона на споделените размисли се откроява значимостта на проблема за етикетното образование на 7–11-годишните ученици.

По думите на проф. М. Виденов, речевият етикет е “стратегия на социалния успех”. Чрез неговите средства се хармонизират контактите между езиковите индивиди в разнообразни ситуации от живота. Преодоляват се негативите от асиметричния диалог и дефицитите от хуманност в човешките отношения. Общуването протича в условия на емпатия, на психологически комфорт. Успешно се решават разнообразни комуникативни задачи, включително и в някои от най-перспективните области на живота – бизнес, реклама, политика и т.н.

Може да се обобщи, че владеенето и спазването на нормите на “добрия тон” е показател за комуникативната култура на индивида, за нравствената и естетическата му ориентация. Формираната етикетна компетентност е важна предпоставка за пълноценния интегритет на човека в обкръжаващия го социум.

Известно е, че добиването на грамотност по учтивост започва от детска възраст чрез индивидуални грижи в семейството и възпитателни ефекти, постигнати от предучилищната институция. В началото на училищното обучение се поставят основите на системното, целенасочено етикетно образование.

Чрез методическата грижа за формиране на етикетното поведение и вежливата реч в I–IV клас се градят знания и умения с основополагащо значение за детската комуникативна компетентност; овладяват се печеливши речеви стратегии, стимулиращи старта на подрастващите в обществото. Постигат се и възпитателни ефекти, особено ярко изразени в нравствената и естетическата сфера (вж. по-подр.: Мандева 2003; Мандева 2004).

Актуалните изследвания в областта на социолингвистиката, психолингвистиката, методиката доказват, че шансовете за бързо и плътно приближаване до престижната речева норма са много големи в периода I–IV клас, когато е постигната известна комуникативна зрялост, но езиковата система все още е неустойчива и лесно се поддава на корекция и развитие.

Факторите, генериращи етикетното поведение и вежливата реч на учениците, са комплексни: училището, семейството, медиите, приятелската среда и др. (вж. по-подр.: Виденов и др. 1996; Виденов 2000).

Както е известно, етикетът на речта е своеобразен “социален договор”, отразяващ промените в големия “обществен договор”. В този смисъл актуалните социолингвистически изследвания сочат, че настъпилото обществено преустройство се проектира твърде негативно върху

речевото общуване на българина (вж. по-подр.: Виденов 1995; Виденов 1997; Виденов 2000). Съвременната езикова ситуация у нас не предлага нужните етикетни еталони на малките ученици. Новата стилистика на много от средствата за масово осведомяване възпитава в улична речева норма. Учениците все по-рядко посягат към книги; предоверяват се на аудио-визуалната медия, която често излъчва послания, противоречащи на “добрия тон”. Ежедневно децата наблюдават публични личности, чието държание е твърде далеч от социалните императиви на етикета.

II. Цел, задачи, хипотеза, обект и предмет на изследването

На фона на споделените размисли се откроява **целта** на изследването, което представяме. А именно: аргументирано да се очертаят акцентите, които трябва да се поставят при етикетното образование на малките ученици, за да се постигнат устойчиви и удовлетворителни ефекти.

Адекватно на целта се решават **задачите**:

1. Чрез анализ на данни от анкетни проучвания с ученици и учители да се:

*очертае обща картина на етикетното поведение и вежливата реч на 7–11-годишните;

*да са открият факторите, генериращи най-интензивно поведението и речта на малките ученици.

2. В този контекст да се направят изводи, подпомагащи ефективния градеж на комуникативноетикетната компетентност на 7–11-годишните в условията на училищното обучение.

Приема се **хипотезата**: ако аргументирано се очертаят акцентите, които трябва да се поставят при етикетното образование в I–IV клас, ще се съдейства за постигането на устойчиви и удовлетворителни ефекти.

Обект на изследването са етикетното поведение и вежливата реч на малките ученици.

Предмет на изследването са образователните акценти, които следва да се поставят при градежа на етикетното поведение и вежливата реч на 7–11-годишните деца.

III. Организация и методика на изследването

За да се изпълни целта на изследването, ще бъдат анализирани данни от **анкети***, проведени през 2004–2007 г. **Информатори** са:

– сто четвъртокласници от училища в гр. Велико Търново, Враца, Лясковец, Севлиево, Силистра и с. Беброво – община Елена, с. Ряховци – община Севлиево;

– сто начални учители от училища в посочените населени места.

Анкетата, проведена с четвъртокласниците, е анонимна, писмена. Съдържа три анкетни въпроса, които са закрити и изискват скалирани отговори. Ползват се от три- до шестстепенни скали на възможните отговори на анкетните въпроси.

Анкетата, проведена с началните учители, е анонимна, писмена. Съдържа четири анкетни въпроса, които са закрити и изискват скалирани отговори. Ползват се тристепенни скали на възможните отговори на анкетните въпроси.

Данните от анкетните проучвания са събрани чрез т.нар. “включено събиране”, т.е. попълнените анкетни карти са събрани от лица от кръга на информаторите. Целта е да се гарантира анонимност на анкетираните и съответно – по-голяма обективност на получените сведения.

Първо е направена логическа проверка на попълнените анкетни карти. След това обобщените сведения от анкетите са подложени на количествен и качествен анализ, за да се направят важни за проучването изводи.

За улеснение при прочита на обобщените сведения от анкетните проучвания се работи с процентните изражения на реалните величини.

IV. Анализ на резултатите от анкетните проучвания

Анализ на резултатите от анкетата, проведена с четвъртокласници

Първият анкетен въпрос е: *Учитив(а) ли си с другите хора – съученици; приятели; учители; близките вкъщи; непознати, които срещаш на улицата, в магазина, в автобуса?*

Като възможни отговори са посочени:

а) ежедневно;

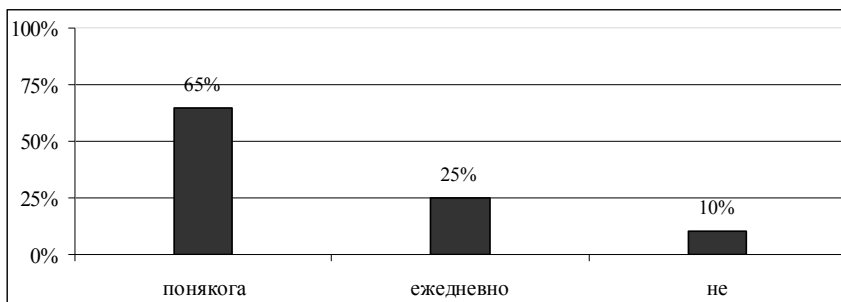
б) понякога;

в) не.

Анкетираните четвъртокласници отговарят така: понякога – 65%; ежедневно – 25%; не – 10%. Обобщените емпирични сведения са представени чрез хистограма № 1.

Хистограма № 1

Обобщени емпирични данни във връзка с анкетен въпрос № 1

Вторият анкетен въпрос има следната формулировка: *Наблюдаваш ли груби прояви на хората, с които общуваш в училище, вкъщи, на улицата, в магазина, в автобуса?*

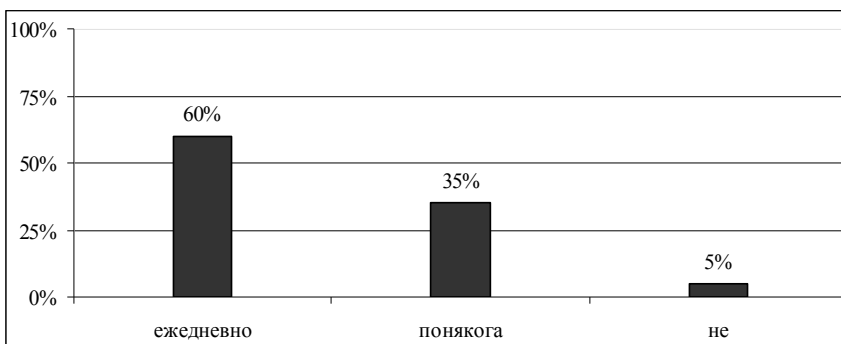
Възможните отговори са:

- а) *ежедневно;*
- б) *понякога;*
- в) *не.*

Анкетираните четвъртокласници отговарят по следния начин: ежедневно – 60%; понякога – 35%; не – 5%. Обобщените емпирични сведения са представени чрез хистограма № 2.

Хистограма № 2

Обобщени емпирични данни във връзка с анкетен въпрос № 2

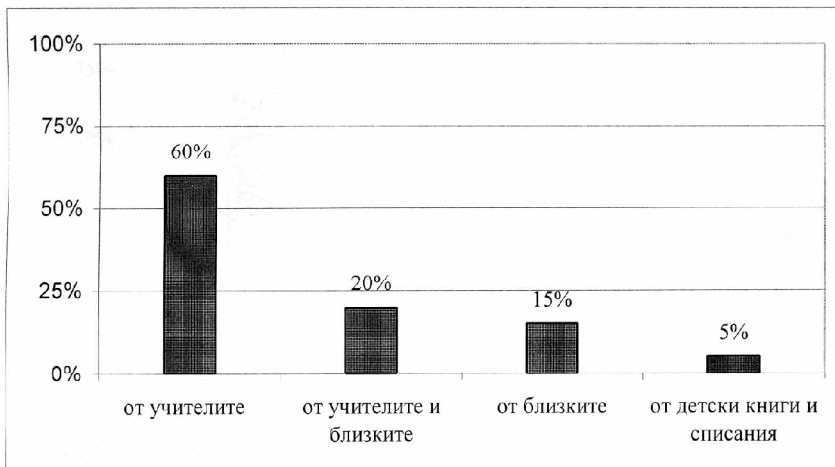
Третият анкетен въпрос е: *Откъде научаваш най-много изрази за учтивост при общуване?*

Като възможни отговори са посочени:

- а) от учителите;
- б) от близките вкъщи;
- в) от учителите и от близките вкъщи;
- г) от съученици, приятели;
- д) от телевизионни предавания;
- е) от детски книги и списания.

Анкетираните четвъртокласници отговарят така: от учителите 60%; от учителите и от близките вкъщи – 20%; от близките вкъщи – 15%; от детски книги и списания – 5%. Хистограма № 3 илюстрира обобщените емпирични сведения във връзка с анкетен въпрос № 3.

Хистограма № 3
Обобщени емпирични данни във връзка с анкетен въпрос № 3

Анализът на получените сведения от анкетата позволява да се направят следните **обобщения и изводи**:

1. Отговорите на първите два анкетни въпроса будят безпокойство. Болшинството анкетирани четвъртокласници споделят, че не винаги са учтиви с околните, както и че често наблюдават прояви на грубост в обкръжаващия ги социум. Ясно е, че съвременната ни езикова ситуация не предлага на децата нужните етикетни еталони. Малките ученици се

сблъскват с агресията на околните, със стилистиката на уличната речева норма. Оттук – присъщият на 7–11-годишните положителен комуникативноетикетен импулс затихва. Важният за проучването извод е, че ангажимент на учителя е да полага системни и целенасочени образователни усилия с цел да се преодолеят негативите от етикетните дефицити в социума, обкръжаващ малките ученици.

2. В отговор на третия анкетен въпрос по-голяма част от анкетираните деца споделят, че основният авторитет, съдействащ за градежа на тяхната етикетна култура, е учителят. Първичната група, в която се социализира бъдещият гражданин, в известна степен остава изолирана от училището. Следователно, важен ангажимент на учителя е да мотивира родителите за съвместни усилия с цел повишаване на комуникативно-етикетната култура на децата.

Анализ на резултатите от анкетата, проведена с учителите

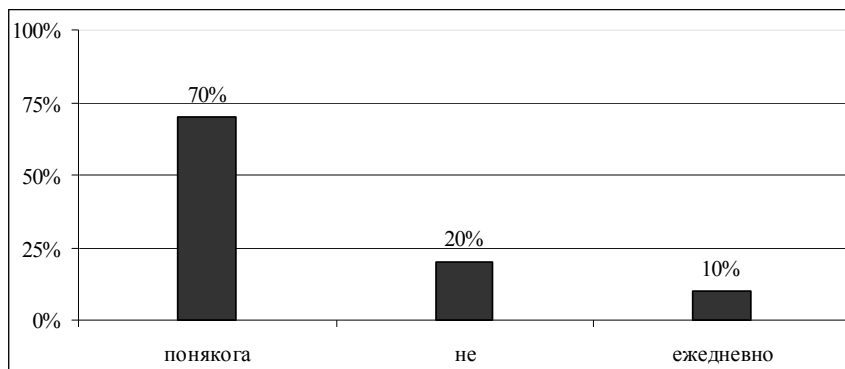
Първият анкетен въпрос е: *Проявяват ли желание Вашите ученици да общуват чрез средствата на българския речев етикет със съучениците си, с учителите?*

Като възможни отговори са посочени:

- а) ежедневно;*
- б) понякога;*
- в) не.*

Анкетираните учители отговарят така: понякога – 70%; не – 20%; ежедневно – 10%. Хистограма № 4 илюстрира обобщените емпирични сведения във връзка с анкетен въпрос № 1.

Хистограма № 4
Обобщени емпирични данни във връзка с анкетен въпрос № 1

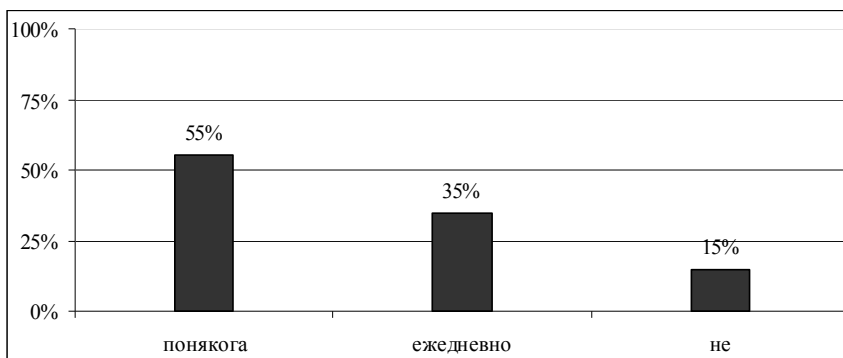
Вторият въпрос от анкетата е: *Проявяват ли загриженост родителите за етикетното поведение и вежливата реч на децата си?*

Възможните отговори са:

- а) ежедневно;*
- б) понякога;*
- в) не.*

Получените отговори са: понякога – 55%; ежедневно – 35%; не – 15%. Хистограма № 5 илюстрира обобщените емпирични сведения във връзка с анкетен въпрос № 2.

Хистограма № 5
Обобщени емпирични данни във връзка с анкетен въпрос № 2

Третият анкетен въпрос има следната формулировка: *Чия според Вас е основната отговорност за изграждането на етикетното поведение и вежливата реч на учениците?*

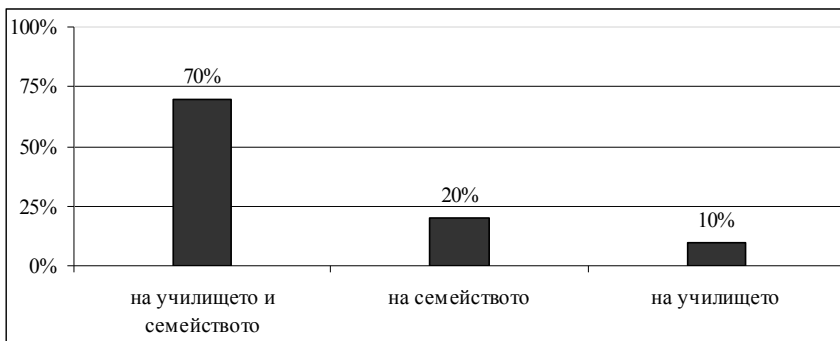
Като възможни отговори са посочени:

- а) на училището;*
- б) на семейството;*
- в) на училището и семейството.*

Получените отговори са: на училището и семейството – 70%; на семейството – 20%; на училището – 10%. Хистограма № 6 представя обобщените емпирични данни във връзка с анкетен въпрос № 3.

Хистограма № 6

Обобщени емпирични данни във връзка с анкетен въпрос № 3

Четвъртият анкетен въпрос има формулировката: *Провеждате ли мероприятия (тържества, открити уроци и др. под.), обединяващи усилията на учители и родители за етикетното образование на децата?*

Възможните отговори са:

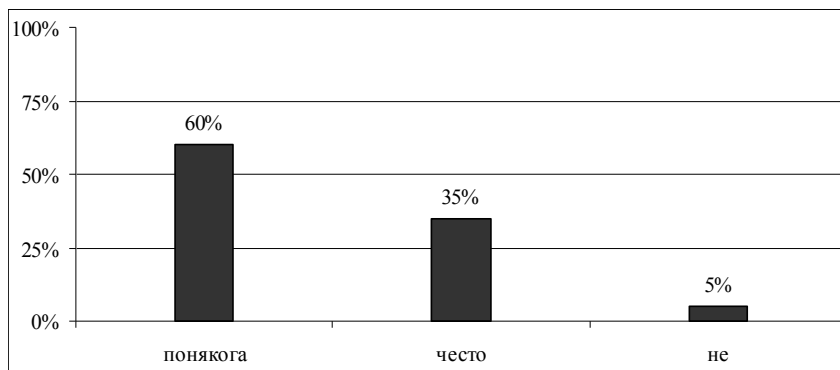
- а) често;
- б) понякога;
- в) не.

Отговорите са: понякога – 60%; често – 35%; не – 5%.

Хистограма № 7 представя обобщените емпирични данни във връзка с анкетен въпрос № 4.

Хистограма № 7

Обобщени емпирични данни във връзка с анкетен въпрос № 4

Анализът на получените сведения от анкетата позволява да се направят следните **обобщения и изводи**:

1. Отговорите на първия и втория анкетен въпрос показват, че болшинството учители наблюдават дистанциране на малките ученици от нормите на учтивостта, както и отдръпване на родителите от ангажмента за етикетно възпитание на децата.

2. Отговорите на третия и четвъртия анкетен въпрос насочват към извода, че педагозите осъзнават необходимостта от споделена отговорност между образователната институция и семейството при градежа на детската етикетна култура. Направеното в тази посока обаче е недостатъчно. Начинанията, обединяващи усилията на учители и родители, са непоследователни и се дължат на инициативността на отделни педагози.

Изводи от анкетните проучвания

Обобщените данни от анкетните проучвания, проведени с ученици и учители, позволяват да се реферират следните **изводи**:

1. Съвременната ни езикова ситуация не насърчава потребност у децата да общуват чрез средствата на българския речев етикет.

2. Основен авторитет за 7–11-годишните учениците е учителят. В периода на началната училищна възраст той се превръща в любим образец за подражание. Учителят има уникалния шанс чрез собствените си поведение и реч да въздейства, да “подава” престижни еталони на българския речев етикет.

3. Образователният процес в етапа I–IV клас изисква системна и целенасочена методическа грижа над етикетното поведение и вежливата реч на малките ученици. С акцент трябва да се работи за сътрудничество между училището и семейството.

V. Вместо заключение

В “Човекът манипулатор” Е. Шостръм цитира една учителка, която споделя: *“Когато започнах да разбирам, че децата имат и други нужди, извън материала, който им се преподава по даден предмет, сякаш започнах да виждам света с нови очи. Разбирам математиката и успявам да я поднеса пред учениците си добре. Бях привикнала да мисля, че това е всичко, което се изисква от мен. Сега обаче, аз преподавам по-скоро взаимоотношения... Сега ми се струва, че зная отговорите на много повече въпроси от времето, когато се опитвах да бъда единствено специалист...”*

БЕЛЕЖКИ

* Благодаря на моите студенти от специалността ПНУП, III курс, редовно обучение за ентузиазма и отговорността, които проявиха при събирането и обработката на част от анкетните данни, и особено – на съавтора ми Стефан Ангелов! Гордея се, че съм тяхна преподавателка! М. Мандева

ЛИТЕРАТУРА

- Виденов, 1995:* Виденов, М. Езиковата култура на българина. С., 1995.
Виденов, 1997: Виденов, М. Езикът и общественото мнение. С., 1997.
Виденов, 2000: Виденов, М. Увод в социолингвистиката. С., 2000.
Виденов и др., 1996: Виденов, М. и др. Социолингвистиката и ученическата реч. С., 1996.
Мандева, 2003: Мандева, М. Обучение на устно диалогично етикетно общуване (I–IV клас). В. Търново, 2003.
Мандева, 2004: Мандева, М. Лингво-методически основи на етикетното обучение в българското начално училище. В. Търново, 2004.

СЪВРЕМЕННАТА ЕЗИКОВА СИТУАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ И ЕТИКЕТНОТО ПОВЕДЕНИЕ И ВЕЖЛИВАТА РЕЧ НА МАЛКИТЕ УЧЕНИЦИ

(МЕТОДИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА ПРОБЛЕМА)

МАРИАНА МАНДЕВА, СТЕФАН АНГЕЛОВ

Резюме

Поставя се проблемът за значимостта на етикетното образование на 7–11-годишните ученици. Чрез анкетни проучвания, проведени с четвъртокласници и с начални учители, се изследва взаимодействието между съвременната българска езикова ситуация и етикетното поведение на децата. В този контекст са правят изводи, подпомагащи образователната грижа за формиране на етикетната компетентност на подрастващите още от първите години на училищното обучение.

LANGUAGE SITUATION IN BULGARIA AND THE ETIQUETTE
BEHAVIOUR AND SPEECH OF LITTLE STUDENTS
(methodological aspects of the problem)

MARIANA MANDEVA, STEFAN ANGELOV

Summary

The importance of the etiquette education of 7–11-year-old pupils is discussed in the paper. By asking fourth-grade students and their teachers some questions, the interaction between contemporary language situation in Bulgaria and the students' etiquette behaviour is examined. Some inferences about teaching young pupils etiquette competence are drawn.